

MIGRACIONS I CICLE FAMILIAR A SABADELL AL SEGLE XIX

ENRIQUETA CAMPS I CURA

Durant el segle XIX, la industrialització i la urbanització varen transformar ràpidament la societat catalana. La proporció de persones que vivien en ciutats de més de 10.000 habitants augmentà del 16% el 1787 al 40,4% el 1900. Al final del segle XIX Catalunya era la tercera regió més urbanitzada d'Europa, immediatament després d'Anglaterra i Gal·les, i Escòcia.¹ Aquest procés lògicament implicà importants migracions des de les àrees rurals als centres urbans. Si restem del creixement urbà total² les dades de creixement natural estimades per a les ciutats, l'emigració rural urbana neta es pot avaluar aproximadament.³ En el període 1787-1857 l'emigració neta a les àrees urbanes representava ja un 10% dels naixements rurals. Aquesta proporció cresqué a la segona meitat del segle i assolí percentatges del 20-25%. En el període estudiat, la influència i el poder de les ciutats va créixer ràpidament a tot el país. L'emigració rural fou potser un dels esdeveniments més notables durant la segona meitat del segle XIX.

El propòsit d'aquest article és presentar algunes conclusions sobre els fluxos migratoris que portaren

a la formació de ciutats industrials en quatre aspectes concrets: les àrees de reclutament de la població urbana, les fases o graons del procés migratori i la influència de les estructures familiars i del cicle familiar en la decisió d'emigrar. Els resultats que s'exposen a continuació es refereixen a una ciutat industrial: Sabadell. Al segle XIX aquesta ciutat era un nucli urbà de dimensions mitjanes que es formà durant la transició al sistema fabril. L'ampliació de la demanda de treball en el sector tèxtil desembocà en el seu ràpid creixement demogràfic. De 1787 a 1887 la població es multiplicà per 10 i assolí els 20.000 habitants a la segona data. Igual que a d'altres ciutats industrials, els immigrants representaven bona part de la població. El 1850 la immigració representava el 36% de la població total i, el 1889, el 41%. La proporció de nous vinguts entre les classes d'edat compreses entre els 15 i els 50 anys era gairebé del 50%⁴. En la mesura que aquest cas es pot considerar representatiu, els motius que portaren l'emigració vers aquest centre urbà poden ajudar-nos a entendre algunes de les pautes que governaren les transferències de població en el context català del segle XIX.

¹ Els resultats per a Catalunya es basen en els censos de població i són presentats a CAMPS CURA (1986). Les dades europees són les especificades per DE VRIES (1984).

² El detall del creixement urbà total i les taxes estimades de

creixement natural s'especificuen a CAMPS CURA (1987b).

³ He utilitzat la metodologia proposada per WRIGLEY (1967) i posteriorment adoptada per DE VRIES (1984).

⁴ CAMPS CURA (1985).

de (PADRON GENERAL) de 1826					
Cuartel — Barrio 5.º Calle de la Salud Núm. 45 Cuarto — Manzana —					
Nombres.	Edad	Estado.	Naturaleza.	Destino ú ocupacion.	Tiempo de residencia.
X Jayme Molins	38	casado	Taradola	Jornalero	diez y siete años
Ferera Girones su					
conorte	36	Dem	Barbará	„	treinta y un año
Juan Molins y Girones	6	„	Sabadell	„	de de quencio
Maria Molins y Girones	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„
Gerónimo Ventura	25	casado	Barcelona	Jelaye	veintemeis
„					
conorte	22	Dem	Sabadell	„	toda su vida
Jabbe Sabonellas	50	casado	Selva	Albanil	veinte años
Mariangela Mijans					
conorte	38	Dem	Taradola	„	treinta y seis años
Raymunda Mijans					
hija	19	solta	Sabadell	„	toda su vida
Marcada hija	15	Dem	„	„	„
Luis Soler	30	casado	Tungueras	Jelaye	dos años
Maria Figueras conorte	22	Dem	Sabadell	„	toda su vida
Maria Figueras					
hija	„	„	„	„	de de quencio

FIGURA 1. Full del Padró d'habitants de Sabadell de 1826.

ELS ORÍGENS GEOGRÀFICS DEL PROLETARIAT URBÀ

Els immigrants de Sabadell havien nascut, o bé als pobles pròxims, o bé a d'altres zones industrials. La major propensió a emigrar a la ciutat estudiada s'asolia als pobles de la comarca de Sabadell, però l'àrea de reclutament de la població era més àmplia i cobria les conques dels dos rius industrials al segle XIX: el Ter i el Llobregat.⁵ Totes aquestes zones es protoindustrialitzaren al segle XVIII⁶ i al començament del segle XIX eren les principals productores de teixits de cotó i de llana. Durant la primera meitat del segle XIX, l'emigració d'aquests segments de població fou deguda als efectes que la mecanització i el procés de concentració industrial tingueren en la localització de les indústries tèxtils. La recessió del treball domèstic, en àrees on la draperia s'havia estès al segle XVIII, es compensà només parcialment pels efectes que la mecanització de la filatura a les ciutats capdavanteres tingué sobre l'augment de la demanda de treball manual per a teixir en aquestes àrees. Entre les àrees d'origen és possible distingir pobles on l'activitat tèxtil fou només un recurs suplementari per a l'economia camperola, però també indrets que dècades abans havien assolit alts graus d'especialització drapera. A partir dels resultats obtinguts és possible avançar que teixidors, filadors i camperols, parcialment dependents de l'activitat manufacturera, varen compondre la major part de les primeres generacions que van arribar a Sabadell.

Durant la segona meitat del segle, els immigrants de Sabadell continuaren essent d'origens industrials, malgrat la important recessió demogràfica de les comarques agràries de ponent a partir de 1860. Els efectes de la recessió definitiva del tissatge manual sobre l'ocupació, l'impacte de les crisis temporals en el sector cotoner i els canvis en la localització de l'activitat cotonera a causa de les consecutives substitucions de la força motriu (de l'aigua al vapor i després a l'energia hidràulica), poden explicar algunes de les causes de la mobilitat del proletariat industrial.⁷ Aquestes següents generacions d'immigrants eren compostes pel camperolat dels pobles pròxims, els teixidors manuals que fins aleshores s'havien sostingut gràcies a la seva economia domèstica, i també per treballadors de fàbrica.

La importància dels moviments de població de curta distància i la prevalença d'àrees industrials entre les regions de naixement dels immigrants, suggereixen que durant la transició al sistema fabril les transferències de població del sector agrari al sector industrial foren escasses i geogràficament limitades a les àrees rurals pròximes. La proletarització prèvia en el sector manufacturer apareix com un dels principals factors que pot explicar els orígens demogràfics dels treballadors de fàbrica.⁸

MOVIMENTS MIGRATORIS I GRAONS DEL PROCÉS MIGRATORI

Durant el seu ràpid creixement demogràfic, Sabadell no sempre era el destí definitiu dels emigrants, sinó que sovint només era un lloc de trànsit en els seus itineraris. En anys bons, com el període 1856-65, 411 dels 948 —43%— caps de família immigrants registrats a la nostra mostra emigraven un altre cop. La major part romaníu pocs anys a la ciutat. Un 55% d'aquests emigrants havia viscut a Sabadell menys de 2 anys i un 79% menys de 5 anys —vegeu la taula 1—. Els resultats obtinguts per al període posterior ens porten a conclusions similars. Durant el període 1876-1890 la ciutat rep 5.700 immigrants. En el mateix període l'emigració és d'uns 3.400 individus —el 59% de la immigració—. Una part de l'emigració, el 38%, la componien els nadius de la ciutat. Un centre industrial com Sabadell, en expansió fins els anys 1880, mantenia una proporció important de població flotant. El moviment de població era sobretot compost per emigrants i, en menor mesura, pels nadius de la ciutat.

Una primera hipòtesi a comprovar per tal d'explicar els fluxos migratoris de Sabadell és si la qualificació o l'experiència en el sector industrial podien tenir un efecte selectiu en l'elecció dels immigrants que es van quedar a la ciutat. A la taula 2 s'especifiquen les ocupacions dels immigrants i dels emigrants. Treballadors qualificats en el tèxtil i jornalers industrials representen més del 50% de la immigració i de l'emigració. Si als treballadors esmentats, hi afegim els artesans de distints oficis, la proporció de població industrial assoleix el 64,1% dels immigrants i el 62,2%

⁵ Els resultats de l'origen i les causes de l'emigració a Sabadell que s'exposen a continuació s'especifiquen a CAMPS CURA (1985) i (1987a).

⁶ Vegeu TORRAS ELIES (1985).

⁷ Vegeu CAMPS CURA (1987a).

⁸ La recerca a d'altres regions europees porta a resultats similars. Vegeu POLLARD (1978), DE VRIES (1984) i TILLY (1984).

TAULA 1. *Temps de residència a Sabadell dels immigrants que tornaren a emigrar (caps de família), 1856-1865*

											Total
Anys	< 1	1	2	3	4	1-4	5-9	10-14	15-19	20	
Caps	116	112	51	33	16	328	56	25	—	2	411
%	28	27	12	8	4	79,8	14	6	—	0,5	100

Font: Elaboració pròpia sobre la base d'AHS, 8.3., *Registro por orden alfabético de las personas que han venido a fijar su domicilio en esta villa desde el año 1856 hasta el año 1866*.

dels emigrants. Els treballadors agrícoles i els ocupats en feines urbanes poc qualificades —en la construcció o els transports— són escassament representats en la població estudiada. El moviment de població era sobretot compost per treballadors industrials. Aquest fet suggereix que llurs oportunitats canviant d'ocupació expliquen els fluxos migratoris observats.

Si la qualificació hagués tingut un efecte selectiu en l'elecció d'aquells que restaven a la ciutat, l'emigració hauria estat composta sobretot per treballadors agraris inexperts. En canvi, el nostre exemple suggereix que la selecció era prèvia a l'arribada a la ciutat. La major part dels treballadors agraris no arribaven a la ciutat industrial. Els seus canals d'emigració eren diferents i no cercaven la demanda d'ocupació industrial en un centre especialitzat en el tèxtil.

La idea d'una gran mobilitat de la població industrial es veu reforçada si mirem els llocs de residència previs a l'arribada a Sabadell. Més de la meitat dels immigrants, el 61%, havien residit almenys en un altre poble o ciutat diferent del seu lloc de naixement —vegeu la taula 3—. D'entre ells, els més mòbils eren els jornalers industrials, els ocupats en la construcció i els transports i el servei domèstic. Les seves regions de trànsit, igual que les de naixement, eren àrees industrialitzades —vegeu la taula 4—. Es pot destacar el Barcelonès com la comarca que va rebre una proporció més elevada d'aquests immigrants —38%—. Barcelona, la ciutat catalana amb un desenvolupament industrial i urbà més important, era un punt de trànsit usual per als treballadors industrials que formaven la població flotant.

La principal excepció a les pautes de mobilitat que es poden observar a les taules 3 i 4 són els treballadors agrícoles. Tal com s'ha remarcat, aquest grup minoritari procedeix de les àrees pròximes. Mostra menor tendència a moure's i el seu itinerari és distint de

l'observat per a les altres categories d'ocupació. Els seus llocs de trànsit no són àrees industrials sinó els pobles agraris del Vallès Occidental. Aquest fet suggereix la manca de voluntat per part de la població agrària de cercar una ocupació industrial. Encara que la població de les comarques agràries decreixés ràpidament en el període estudiat, el flux migratori no es dirigí a la ciutat industrial. D'altra banda, els itineraris seguits per aquells que hi van arribar mostren les preferències per mantenir lligams amb la terra.

La destinació dels que van emigrar de Sabadell és l'últim graó del flux migratori que podem estudiar. Tal com es pot observar a la taula 5 el retorn al municipi de naixement és una destinació minoritària per a totes les ocupacions i assoleix les màximes proporcions entre els treballadors agrícoles. Les migracions estacionals o temporals afectaven entre una tercera i una quarta part dels camperols i un 40% tornava a la comarca de naixement. Aquest fet mostra de nou els lligams de la població agrària amb la terra i la seva voluntat de no integrar-se al proletariat industrial. Per a aquests, l'emigració a la ciutat era possiblement una estratègia per adquirir els recursos suplementaris per mantenir l'economia familiar pagesa.

Per a les altres categories professionals, l'emigració cap a altres comarques era la destinació més freqüent. Tal com es pot veure a la taula 6, quan es decidia emigrar, la destinació més habitual era el Barcelonès i, en menor proporció, el Vallès Occidental i altres comarques industrialitzades. L'emigració a ultramar des de Sabadell assoleix proporcions ínfimes. Barcelona i, en menor grau, Terrassa tendeixen a explicar bona part de l'emigració des de Sabadell.

Els resultats exposats mostren com els itineraris seguits pels emigrants no obeïen a un procés gradual d'integració de la població camperola al context industrial i urbà, tal com alguns autors han suggerit.⁹

⁹ Vegeu RAVENSTEIN (1885), REDFORD (1928).

TAULA 2. *Ocupació dels caps de família immigrants i emigrants*

Ocupació o sector	Immigrants 1856-90		Emigrants 1874-90	
	Nombre	%	Nombre	%
Treballadors del tèxtil	807	21,1	315	18,9
Fabricants	94	2,5	30	1,8
Jornalers industrials	1.225	32	532	32
De l'agricultura	539	14,1	155	9,3
D'oficis tradicionals	422	11	188	11,3
Del comerç	249	6,5	170	10,2
De la construcció i els transports	231	6	123	7,4
De professions liberals i serveis	164	4,3	105	6,3
Pobres i servei domèstic	67	1,8	40	2,4
Altres	26	0,6		
Total	3.824	100	1.658	100

Font: Elaboració pròpia a partir d'AHS, *Altes i baixes dels padrons municipals de Sabadell*.

TAULA 3. *Itineraris dels immigrants abans d'arribar a Sabadell, 1856-1890 **

Ocupació o sector	Immigració directa a Sabadell	Immigrants que han residit en una altra ciutat		Total
Treballadors del tèxtil	239 (42,8)	319 (57,2)		558 (100)
Fabricants	26 (42,6)	35 (57,4)		61 (100)
Jornalers industrials	326 (34,5)	619 (65,5)		945 (100)
De l'agricultura	232 (53,6)	201 (46,4)		433 (100)
D'oficis tradicionals	136 (43,9)	174 (56,1)		310 (100)
Del comerç	57 (31,0)	127 (69,0)		184 (100)
De la construcció i els transports	54 (31,6)	117 (68,4)		171 (100)
De professions liberals i serveis	29 (26,6)	80 (73,4)		109 (100)
Pobres i servei domèstic	11 (18,6)	48 (81,3)		59 (100)
Total	1.112 (39,2)	1.724 (60,8)		2.836 (100)

* La mostra es veu sensiblement reduïda ja que només inclou aquells casos en què s'especifiquen tant la naturalesa com la procedència.

Font: Elaboració pròpia a partir d'AHS, *Altes dels padrons municipals de Sabadell, 1856-90*.

Els freqüents canvis de residència observats no eren deguts a un procés migratori escalonat —*steps migration process*— de la població agrària, sinó a les oportunitats canviants d'ocupació d'aquells ja ocupats en el sector industrial. La distribució geogràfica prèvia de la població protoindustrial tendí a definir les àrees de reclutament dels primers immigrants. Els efectes que aquesta primera immigració tindria en l'estructura social urbana, reforçarien els canals migratoris ja existents.

En un període de ràpida proletarització, tant al sector agrari com a l'industrial, els treballadors assa-

lariats no eren una classe social homogènia, sinó que existien grans diferències en llurs eleccions i oportunitats d'ocupació. Les possibilitats d'aconseguir una ocupació industrial permanent eren escasses i estaven subjectes a l'adquisició d'experiència prèvia i qualificació. Els efectes selectius de l'experiència i la qualificació en l'elecció de la destinació dels emigrants es veien probablement reforçats per la intervenció dels sindicats. Ja en el període de formació de les primeres associacions, aquestes tenien una gran influència en el reclutament del treball. La correspondència en-

Salud n.º 16.

NUM. 1.

PROVINCIA
 DE
Barcelona

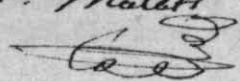
DISTRITO MUNICIPAL
 DE
S.ª M.ª del Estany

Número 70.

Cédula de vecindad para cabezas de familia.

*Se expide a favor de José Mas y Domènec Sotero, texedor de 29 años
 domiciliado en la Habana donde servía para el uso de este Pueblo del g.º natural,
 empadronado en el mismo accidentalmente, n.º 15 desde el cual pasa a Sabadell
 a residir y en esta ciudad de Baja, Estany 8 Mayo - de 1856.*

EL INTERESADO.
José Mas y Domènec, Fran.º Malats

EL ALCALDE.

Pagó un real.

FIGURA 2. Cédula de veïnatge d'un immigrant procedent de Santa Maria de l'Estany, 1856.

tre la Societat de Teixidors de Vic i els sindicats d'altres centres industrials en el període 1840-1843,¹⁰ mostra la complexitat de la xarxa sindical i també com aquesta oferia informacions sobre les oportunitats d'ocupació a distintes àrees industrials. Els treballadors qualificats estaven en una posició avantatjosa per trobar una ocupació en el sector industrial, no només per la seva experiència, sinó també per la informació concreta de què disposaven sobre el mercat de treball. Algunes vegades l'emigració anava dirigida a empreses concretes la demanda de treball de les quals era ja coneguda.

Encara que els excedents de població agrària no arribessin a la ciutat industrial, l'oferta de treball en el sector tèxtil era abundant i es formà un estrat de població flotant. Com més avançaren els processos de concentració industrial i mecanització, més les famí-

lies treballadores varen perdre la seva relativa autonomia i també les oportunitats de treball assalariat en processos de treball intensius. Els treballadors protoindustrials esdevingueren més i més dependents d'una demanda de treball assalariat canviant i relativament escassa. En aquest context, l'emigració a la ciutat industrial esdevingué una alternativa que no sempre assegurava una posició econòmica estable. La fluctuació d'emigrants per diferents ciutats suggereix que l'habitatge i la pobresa foren problemes importants de la vida industrial urbana.¹¹

EMIGRACIÓ I CICLE FAMILIAR

Per tal d'aprofundir en les raons que van motivar l'emigració, s'ha analitzat el tipus de població i d'unitats familiars que van emigrar. En el moment d'arribar a Sabadell els immigrants eren joves i la ma-

¹⁰ Aquesta correspondència va ser publicada per OLLER (1973).

¹¹ Per al cas italià, vegeu WOOLF (1978).

TAULA 4. *Procedència dels immigrants que no es van desplaçar directament a Sabadell segons l'ocupació, 1856-1890*

Ocupació o sector	Comarca de trànsit									Total
	Barcelonès	Vallès Occ.	Vallès Or.	Anoia	Baix Llobr.	Bages	Maresme	Ultramar	Altres	
Treballadors del tèxtil	100 (31,3)	109 (34)	8 (2)	7 (2)	6 (2)	23 (7)	12 (4)	3 (1)	51 (16)	319 (100)
Fabricants	13 (37)	5 (14)	2 (6)	1 (3)	3 (9)	2 (6)	1 (3)	—	8 (23)	35 (100)
Jornalers	254 (41)	182 (29)	17 (3)	8 (1)	16 (3)	30 (5)	14 (2)	8 (1)	90 (14)	619 (100)
De l'agricultura	30 (15)	99 (49)	10 (5)	5 (2)	8 (4)	7 (3)	5 (2)	—	37 (18)	201 (100)
D'oficis tradicionals	84 (48)	46 (26)	5 (3)	4 (2)	6 (3)	4 (2)	1 (0,6)	3 (2)	21 (12)	174 (100)
Del comerç	68 (53)	20 (16)	1 (0,8)	2 (2)	2 (2)	3 (2)	2 (2)	7 (5)	22 (17)	127 (100)
De la construcció i els transports	43 (37)	45 (38)	2 (2)	3 (3)	1 (1)	4 (3)	1 (1)	2 (2)	16 (13)	117 (100)
De professions liberals i serveis	36 (45)	13 (16)	1 (1)	—	2 (2)	4 (5)	6 (7)	3 (4)	15 (19)	80 (100)
Pobres i servei domèstic	21 (41)	11 (21)	—	1 (2)	2 (4)	6 (12)	1 (2)	—	9 (17)	51 (100)
Total	650 (38)	530 (31)	46 (3)	31 (2)	46 (3)	83 (5)	43 (2)	26 (1,5)	269 (15)	1.724 (100)

Font: Elaboració pròpia a partir d'AHS, *Altes dels padrons municipals, 1856-1890*.

TAULA 5. *Caràcter temporal o definitiu de l'emigració, 1874-1890*

Ocupació o sector	Retorn al municipi de naixement	Destinació a d'altres municipis de la comarca de naixement	Altres destinacions	Total
	Treballadors del tèxtil	31 (10,2)	24 (7,9)	
Fabricants de tèxtil	2 (6,8)	2 (6,8)	25 (86,2)	29 (100)
Jornalers	74 (15)	34 (6,9)	382 (78)	490 (100)
De l'agricultura	43 (29)	17 (11,4)	89 (59,7)	149 (100)
D'oficis tradicionals	16 (8,9)	21 (11,8)	141 (79,2)	178 (100)
Del comerç	9 (5,5)	5 (3,1)	145 (90,1)	159 (100)
De la construcció i els transports	13 (11)	11 (9,2)	95 (79,8)	119 (100)
De professions liberals i serveis	12 (12,2)	4 (4)	82 (83,7)	98 (100)
Pobres i servei domèstic	2 (3,6)	5 (2,9)	48 (87,2)	55 (100)
Total	202 (12,7)	123 (7,7)	1.255 (79,4)	1.580 (100)

Font: Elaboració pròpia a partir d'AHS, *Baixes dels padrons municipals 1874-1890*.

TAULA 6. *Destinació de l'emigració segons l'ocupació, 1874-1890*

Ocupació o sector	Comarca de destinació					Total
	Barcelonès	Vallès Occ.	Vallès Or.	Bages	Altres	
Treballadors del tèxtil	134 (42,6)	116 (37)	8 (2,5)	9 (2,8)	47 (15)	314 (100)
Fabricants	24 (80)	3 (10)	—	2 (6,6)	1 (3,3)	30 (100)
Jornalers industrials	285 (53,7)	138 (26)	23 (4,3)	22 (4,1)	62 (11,6)	530 (100)
De l'agricultura	27 (17,4)	90 (58)	10 (6,4)	3 (1,9)	25 (16,1)	155 (100)
D'oficis tradicionals	121 (64,7)	36 (19,2)	3 (1,6)	5 (2,6)	22 (11,7)	187 (100)
Del comerç	117 (69,2)	23 (13,8)	6 (3,5)	2 (1,1)	21 (12,4)	169 (100)
De la construcció i els transports	62 (49,2)	32 (25,3)	3 (2,3)	4 (3,1)	25 (19,8)	126 (100)
De professions liberals i serveis	73 (71,5)	14 (13,7)	1 (0,9)	2 (1,9)	12 (11,7)	102 (100)
Pobres i servei domèstic	39 (81)	2 (4,1)	1 (2)	—	6 (12,5)	48 (100)
Total	882 (53,1)	454 (27,3)	55 (3,3)	49 (2,9)	221 (13,3)	1.661 (100)

Font: Elaboració a partir d'AHS, *Baixes dels padrons municipals de Sabadell, 1874-1890*.

joria estaven vinculats a una família. El predomini de famílies ja formades entre la població que va arribar i la que va sortir de Sabadell es pot confirmar a la taula 7, en què s'especifiquen les estructures familiars de la població immigrant i emigrant. Els solitaris representen una proporció minoritària, tant dels immigrants com dels emigrants. Aquest fet suggereix que el matrimoni o el servei domèstic no foren raons predominants en la decisió d'emigrar, cosa que contrasta amb les hipòtesis avançades en altres estudis.¹² Per contra, el 74,8% dels immigrants —58% de les famílies— estaven integrats en famílies simples. La família simple d'entre 3 o 4 membres era la unitat de població més mòbil, mentre que les famílies extenses o múltiples, de més components, es troben molt menys representades en la població estudiada.

La hipòtesi d'una major propensió de la família nuclear a moure's es corrobora en analitzar les estructures familiars de la població catalana. Per tal de mostrar les diferències entre les estructures familiars dels emigrants i les de la població catalana s'ha pres una mostra de quatre localitats: Navarcles, una població rural, Terrassa i Sabadell, dos centres tèxtils, i Gràcia, un municipi industrial annexionat a Barcelona —vegeu la taula 8—. En els tres darrers casos els resultats presentats només inclouen els nadius per tal d'aïllar l'estructura familiar de la influència de la immigració.

En tots quatre casos les famílies múltiples o extenses assolien proporcions notables, cosa que suggereix les conseqüències que la pràctica de l'herència indivisible tingué en les estructures familiars. Més d'una tercera part, el 38% de les famílies de la comunitat rural, Navarcles, eren extenses o múltiples i una proporció d'entre el 30 i el 35% s'assoleix també a Terrassa el 1845 i el 1871. Les menors proporcions assolides a Sabadell i a Gràcia es poden explicar pels efectes que el procés de proletarització més ràpid tingué sobre un major predomini de la família nuclear. Si bé aquest no és el lloc de discutir els problemes que sorgeixen en l'estudi de les estructures familiars,¹³ només es vol suggerir la influència que les transferències

de propietat entre generacions tingueren en la decisió d'emigrar. En àrees encara no gaire urbanitzades com les regions de naixement de bona part dels immigrants, les estructures familiars s'articulaven sobre la base d'una complexa xarxa de relacions de reciprocitat.¹⁴ El fet que l'emigració estigués formada sobretot per famílies simples mostra que els que marxaren eren els fills ja casats sense accés al patrimoni patern. L'herència indivisible tendia així a fixar una part de la població, els fills primogènits i les seves famílies, als seus llocs d'origen, mentre que els altres membres de la descendència tenien més propensió a emigrar.

Els resultats obtinguts són parcialment coherents amb les pautes de formació de les famílies observades a les àrees rurals europees on es practicava l'herència indivisible.¹⁵ Això no obstant, cal remarcar que en el cas estudiat l'emigració no implicava el retard del matrimoni o la dissolució de les estructures familiars. La decisió de casar-se es duia a terme als llocs d'origen i les famílies es formaven sota la influència de les estratègies familiars de reproducció social.

Per tal d'avançar en l'anàlisi dels factors que portaren a la decisió d'emigrar, s'ha estudiat el cicle familiar de les famílies mòbils. Com a criteri de classificació, s'han adoptat les fases del cicle familiar utilitzades per M. Anderson.¹⁶ Aquestes fases mostren els distints períodes de formació de les famílies segons la proporció de fills que treballaven. Com que les llistes nominals utilitzades no especifiquen l'ocupació dels fills, s'ha estimat una edat llindar en la qual es pot esperar que els fills treballassin fora de la llar. Les dades disponibles mostren que les taxes d'activitat més elevades s'assolien després de l'edat de catorze anys.¹⁷ Encara que una criatura pogués començar a treballar abans, s'ha suposat que després del llindar estimat les oportunitats de treball assalariat i l'ingrés d'un salari addicional, podien començar a modificar substancialment el pressupost familiar.

A la taula 9 es presenten els resultats del cicle de les famílies que emigraven o immigraven. Tal com es pot observar, les famílies decidien moure's a les pri-

¹² Vegeu per exemple WEBER (1889) i més recentment ANDERSON (1974).

¹³ Vegeu BERKNER (1972) i (1975).

¹⁴ Per al cas de la Catalunya central vegeu FERRER ALÒS (1987).

¹⁵ BERKNER (1977), BERKNER i MENDELS (1978).

¹⁶ ANDERSON (1970).

¹⁷ CAMPS CURA (1985).

TAULA 7. Estructures familiars dels immigrants i dels emigrants

Immigrants 1876-1890	Famílies	%	Mitjana de components	Població	% Població
Solitaris	696	34,2	1	696	12,1
Família simple	1.180	58	3,6	4.272	74,8
Família extensa o múltiple	141	7	4,9	702	12,3
Coreidents sense nucli familiar	18	0,1	2	36	0,63
Total	2.035	100	2,8	5.706	100
Emigrants 1874-1890	Famílies	%	Mitjana de components	Població	% Població
Solitaris	521	34,5	1	521	12,5
Família simple	891	59	3,5	3.185	76,8
Família extensa o múltiple	84	5,5	4,7	398	9,6
Coreidents sense nucli familiar	15	0,1	2,7	41	0,1
Total	1.511	100	2,7	4.145	100

Font: Elaboració pròpia a partir d'AHS, *Atles i baixes dels padrons municipals de Sabadell*.

TAULA 8. Comparació de les estructures familiars d'immigrants i emigrants amb una mostra de poblacions catalanes

	Solitaris	%	Família simple	%	Família extensa o múltiple	%	Coreidents sense nucli familiar	%	Total
Immigrants, 1876-90	696	34,2	1.180	58	141	7	18	0,9	2.035
Emigrants, 1874-90	521	34,5	891	59	84	5,5	15	1	1.511
Navarcles, 1857	7	2,4	172	58,3	112	38	3	1	295
Nascuts a Terrassa, 1845	40	9,5	233	55,8	141	34	3	0,7	417
Nascuts a Terrassa, 1871	63	9	422	60,2	210	30	5	0,7	700
Nascuts a Sabadell, 1850	68	7,3	621	67,4	220	24	12	1,3	921
Nascuts a Sabadell, 1889	209	9,4	1.511	68,6	437	20	45	2	2.202
Nascuts a Gràcia, 1900	62	13,3	297	63,8	84	18	22	4,7	465

Font: Les dades de Navarcles provenen de FERRER ALÓS (1987). Les de Terrassa són d'elaboració pròpia sobre la base d'Arxiu Històric de Terrassa (Ajuntament), padrons municipals de 1845 i 1871. Les de Sabadell, AHS; padrons municipals de 1850 i 1889. Les de Gràcia, Institut Municipal d'Història de Barcelona (Dipòsit de l'Hospital de la Santa Creu), padró municipal de 1900.

meres fases del seu cicle de formació, sobretot quan el primer fill havia superat l'edat de lactància. Les majors freqüències s'obtenen entre les famílies amb diversos fills menors de 14 anys i amb un volum mitjà de quatre o cinc persones. El 35,6% de les famílies immigrants i el 38,3% de les emigrants estaven en aquesta fase de la seva formació. Altre cop, els resultats observats entre immigrants i emigrants són molt similars, la qual cosa suggereix que en ambdós casos la decisió de moure's depenia dels mateixos factors demogràfics. De fet, s'ha mostrat ja com una proporció notable de les famílies que arribaven i sortien de la ciutat eren les mateixes i la seva estructura interna no havia tingut temps de canviar ja que havien restat a la ciutat per un període curt de temps. Bona part de la població flotant era, doncs, composta per famílies amb dos o tres fills que no havien assolit l'edat de tre-

ballar. A les fases posteriors de la seva formació, les unitats familiars mostren més estabilitat. Només un 9,2% de les famílies immigrants i un 8,2% de les emigrants tenien menys de la meitat dels fills en edat de treballar, el 16,4% i el 21,4% respectivament tenien més de la meitat dels fills majors de 14 anys i un 8,3 i un 9,9 tenien un fill o una filla major de 20 anys o tots ells havien ja abandonat la llar paterna.

Aquests resultats mostren que un estadi decisiu del cicle familiar s'assolia quan la família augmentava pel naixement dels primers fills. L'emigració en aquesta fase es pot explicar com a conseqüència de la fragilitat de l'economia familiar i el desequilibri entre ingressos i despeses del pressupost familiar. L'augment de les despeses després del naixement dels primers fills i les conseqüències que l'acumulació de tasques domèstiques tenia sobre la disponibilitat de

TAULA 9. Distribució de les famílies immigrants i emigrants segons la fase del seu cicle familiar

Immigrants 1876-1890	1	2	3	4	5	6	Total
Nombre de famílies	314	65	446	116	206	104	1.251
% de famílies	25	5,1	35,6	9,2	16,4	8,3	100
Mitjana de components	2	3	4,2	6,3	4,6	2,5	3,7
Població	628	195	1.859	738	947	256	4.623
% de població	13,5	4,2	40,2	16	20,4	5,5	100
Emigrants 1874-1890	1	2	3	4	5	6	Total
Nombre de famílies	169	43	370	80	207	96	965
% de famílies	17,5	4,4	38,3	8,2	21,4	9,9	100
Mitjana de components	2	3	4	6,2	4,3	2,3	3,7
Població	338	129	1.486	503	898	217	3.571
% de població	9,4	3,6	41,6	14	25,1	6	100

1. Parelles amb la dona menor de 45 anys i sense fills

2. Parelles amb fills menors de 2 anys

3. Parelles amb fills menors de 14 anys

4. Parelles amb menys de la meitat dels fills majors de 14 anys

5. Parelles amb la meitat o més dels fills majors de 14 anys

6. Parelles amb la dona major de 45 anys sense fills o majors de 20 anys

Font: Elaboració pròpia a partir d'AHS, *Altes i baixes dels padrons municipals de Sabadell*.

Provincia de Barcelona. **Villa de Sabadell.**

BAJA DEL PADRÓN DE VECINOS.

Calle de *Ma* núm. *9* piso

NOMBRE.	APELLIDOS.		RELACION de familia.	Edad.	Estado.	DESTINO u ocupacion.	Naturaleza.	PASA Á FIJAR su domicilio en
	Paterno.	Materno.						
<i>Pablo</i>	<i>Cots</i>	<i>Morris</i>	<i>6</i>	<i>13</i>	<i>casado</i>	<i>tejedor</i>	<i>Mougetal</i>	<i>Bornia</i>
<i>Barbara</i>	<i>Prat</i>	<i>Espinal</i>		<i>3</i>	<i>viuda</i>	<i>na.</i>	<i>G. Pados</i>	<i>idm</i>
<i>Josefa</i>	<i>bati</i>	<i>Marti</i>		<i>2</i>	<i>viuda</i>	<i>na.</i>	<i>Sabadell</i>	<i>idm</i>
<i>Pablo</i>	<i>Cots</i>	<i>Marti</i>		<i>1</i>	<i>viuda</i>	<i>na.</i>	<i>Sabadell</i>	<i>idm</i>
<i>Stannon</i>	<i>bati</i>	<i>Prat</i>		<i>6</i>	<i>viuda</i>	<i>na.</i>	<i>idm</i>	<i>idm</i>
<i>Juan</i>	<i>bati</i>	<i>Prat</i>		<i>8</i>	<i>viuda</i>	<i>na.</i>	<i>idm</i>	<i>idm</i>

Sabadell *12* de *Octubre* de 187*1*

EL ALCALDE,

FIGURA 3. Baxa del Padró de Veïns, 1874.

les dones per treballar fora de casa, havien de situar la família en una fase crítica. Quan el ratio treballadors/consumidors era més desfavorable, la pèrdua d'un salari a causa de les fluctuacions en el mercat de treball havia de tenir més repercussió sobre l'economia familiar. Era en aquesta fase que l'oportunitat de trobar ocupacions alternatives tenia més influència en la decisió d'emigrar. La menor proporció d'emigrants un cop aquest estadi s'havia superat, suggereix la posició econòmica més estable de les famílies el pressupost de les quals se satisfia sobre la base de diversos salaris.

En el període estudiat, l'emigració era una decisió que es pot explicar per les conseqüències que el procés d'industrialització tingué en l'economia familiar. La inestabilitat de l'ocupació industrial afectava especialment les famílies dependents d'un sol salari. En aquesta fase de la formació de les famílies, pressions econòmiques temporals o la pèrdua de l'ocupació del cap podien situar la família per sota del llinar de pobresa.¹⁸ Aquesta situació crítica impulsà la decisió d'emigrar i portà a la formació d'un segment de població molt mòbil. S'ha mostrat ja que les oportunitats de trobar ocupacions alternatives eren incertes i requerien la residència temporal en diverses ciutats.

Els trets demogràfics de les famílies emigrants mostren com l'emigració no fou el resultat d'una actitud maximitzadora,¹⁹ ni tampoc no tingué l'efecte de crear un estrat de població desarrelada i sense formes d'assistència mútua.²⁰ Prenent la hipòtesi de H. Medick sobre la lògica txaianoviana de les unitats familiars en el període protoindustrial,²¹ es podria arribar a la conclusió que l'emigració no implicà un trencament en les pautes de racionalitat de la població treballadora, sinó que obeïa al mateix tipus de criteris que havien governat les decisions abans de la implantació del sistema fabril. La decisió d'emigrar sembla ser provocada per les mutacions en les oportunitats d'ocupació introduïdes pel desenvolupament del capitalisme, a mesura que se substituïen les tècniques de treball intensives per les de capital intensives i es restringia la demanda de treball o es feia més incerta. L'«alliberament» de força de treball no fou, però, un

procés només causat per la conjuntura econòmica. Aquest estava subjecte als efectes del cicle de formació de les famílies sobre l'economia familiar en la nova situació econòmica. Aquest fet suggereix que existí certa continuïtat en les pautes de decisió de les classes treballadores abans i després de la revolució industrial. En aquesta direcció algunes investigacions han mostrat com la lògica de l'economia familiar pre-capitalista continuà governant bona part de les decisions del proletariat urbà del segle XIX.²²

BIBLIOGRAFIA

- Michael ANDERSON (1970). «Sources and Techniques for the Study of Family Structure in XIXth Century Britain» dins *The Study of XIXth Century Society*, E.A. WRIGLEY. Londres.
- Michael ANDERSON (1974). *Family Structure in XIXth Century Lancashire*. Cambridge.
- L.K. BERKNER (1972). «The Stem Family and the Developmental Cycle of the Peasant Household». *American Historical Review*, vol. 77.
- L.K. BERKNER (1975). «The Use and Misuse of Census Data for the Historical Analysis of Family Structure». *Journal of Interdisciplinary History*, núm 5.
- L.K. BERKNER (1977). «Peasant Household Organization and Demographic Change in Lower Saxony» dins *Population Patterns in the Past*, R.D. LEE. Nova York.
- L.K. BERKNER, F.F. MENDELS (1978). «Inheritance Systems, Family Structure and Demographic Patterns in Western Europe 1700-1900» dins *Historical Studies of Changing Fertility*, Charles TILLY. Princeton.
- Enriqueta CAMPS CURA (1985). *La formació d'una ciutat catalana sota l'impuls de la industrialització*. Bellaterra, tesi de llicenciatura inèdita, Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales de la UAB.

¹⁸ El dèficit en el pressupost de les famílies industrials urbanes de l'àrea de Barcelona en un període d'escalada dels preus de les subsistències es pot veure a CERDÀ (1968).

¹⁹ CEBULA (1979), SJAASTAD (1962).

²⁰ THERNSTROM (1964).

²¹ MEDICK (1976).

²² TILLY (1978) i (1979).

- Enriqueta CAMPS CURA (1986). *La formación de ciudades durante la transición al capitalismo industrial: Cataluña siglos XVIII y XIX*. Florència, treball inèdit, European University Institute.
- Enriqueta CAMPS CURA (1987a). «Industrialización y crecimiento urbano: la formación de la ciudad de Sabadell». *Revista de Historia Económica*, núm. 1.
- Enriqueta CAMPS CURA (1987b). *Las migraciones internas durante la industrialización catalana del siglo XIX*. Florència, treball inèdit, European University Institute.
- R.J. CEBULA (1979). *The Determinants of Human Migration*. Lexington.
- Ildefons CERDÀ (1968). «Monografía estadística de la clase obrera de Barcelona 1856» dins *Teoría general de la urbanización*, vol. III. Madrid.
- Jan DE VRIES (1984). *European Urbanization 1500-1800*. Londres.
- Llorenç FERRER ALÒS (1987). *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*. Barcelona.
- Hans MEDICK (1976). «The Proto-Industrial Family Economy». *Social History*, octubre.
- Josep M. OLLER (1973). *El moviment obrer a Catalunya 1840-1843*. Barcelona.
- Sidney POLLARD (1978). «Labour in Great Britain» dins *The Cambridge Economic History of Europe*, vol VII. Londres.
- E.G. RAVENSTEIN (1885). «The Laws of Migration». *Journal of Royal Statistics*, vol. 48, núm. 2.
- Alan REDFORD (1928). *Labour Migration in England 1800-1850*. Manchester.
- L.A. SJAASTAD (1962). «The Costs and Returns of Human Migration». *Journal of Political Economy*, núm. 2.
- M.S. THERNSTROM (1964). *Poverty and Progress: Social Mobility in a XIXth Century City*. Cambridge.
- Charles TILLY (1984). «The Demographic Origins of the European Proletariat» dins *Proletarianization and Family History*, David LEVINE. Nova York.
- Louise A. TILLY (1978). «Structure de l'emploi, travail des femmes et changement démographique dans deux villes industrielles». *Le Mouvement Social*, vol. 105.
- Louise A. TILLY (1979). «Individual Lives and Family Strategies in the French Proletariat». *Journal of Family History*, núm. 4.
- Jaume TORRAS ELIES (1985). «Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII». *Revista de Historia Económica*, núm. 1.
- Adna F. WEBER (1889). *The Growth of Cities in the 19th Century. A Study in Statistics*. Nova York.
- Stuart J. WOOLF (1978). «La formazione del proletariato (secoli XVIII-XIX)» dins *Dal Feudalismo al Capitalismo de Storia d'Italia. Anali 1*. Torí.
- E. Anthony WRIGLEY (1967). «A Simple Model of London's Importance in Changing English Society and Economy». *Past and Present*. núm. 2.